

İSLAM HUKUKU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sayı: 33
Nisan 2019

www.islamhukuku.com

www.islamhukuku.org

www.islamhukuku.net

ISSN 1304-1045

İSLAM HUKUKU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

www.islamhukuku.com www.islamhukuku.org www.islamhukuku.net

Journal of Islamic Law Studies

مجلة البحوث الفقهية الإسلامية

Sayı / Number / العدد : 33

Yıl / Year / السنة : 2019

Nisan ve Ekim aylarında yılda iki sayı çıkar. Hakemlidir. Süreli Yayındır.

Sahibi / Publisher / صاحبا

Mustafa ÖZDEMİR

Mehir Vakfı / Mehir Foundation / مؤسسة المهر لترويج الشباب

Editor / Editor-in-Chief / رئيس التحرير

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Editör Yardımcısı / Associate Editor / مساعد رئيس التحرير

Doç. Dr. Hasan ÖZER

Alan Editörleri / Field Editors / المحررون

Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER (*Fıkıh Usulü ve Taribi*)

Dr. Ahmet EKİNCİ (*Fürü-i Fıkıh*)

Dr. Mahmut SAMAR (*Çağdaş Fıkhi Meseleler*)

Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ (*Kitap Değerlendirme*)

Yayın Kurulu / Editorial Board / هيئة التحرير

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR - Dr. Öğr. Üy. Ahmet AKMAN - Prof. Dr. Abdüsselam ARI - Prof. Dr. Nasi ASLAN - Prof. Dr. Tevhit AYENGİN - Doç. Dr. Tuncay BAŞOĞLU - Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ - Prof. Dr. Recep CİCİ - Dr. A. Hakan ÇAVUŞOĞLU - Doç. Dr. Mehmet DİRİK - Prof. Dr. Sabri ERTURHAN - Doç. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ - Dr. Öğr. Üy. Necmeddin GÜNEY - Doç. Dr. Menderes GÜRKAN - Prof. Dr. Hasan HACAK - Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI - Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN - Prof. Dr. Ali KAYA - Doç. Dr. Saim KAYADİBİ - Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA - Prof. Dr. Ferhat KOCA - Prof. Dr. Adnan KOŞUM - Prof. Dr. Muharrem ÖNDER - Doç. Dr. Hasan ÖZER - Prof. Dr. Ali İhsan PALA - Dr. Ali PEKCAN - Doç. Dr. İzzet SARGIN - Prof. Dr. Haluk SONGUR - Prof. Dr. Osman ŞAHİN - Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ - Dr. Öğr. Üy. Mustafa YAYLA - Prof. Dr. Kemal YILDIZ - Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Danışma - Bilim Kurulu / Advisory - Scientific Board / الهيئة الاستشارية - العلمية

Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ - Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN - Prof. Dr. Fahrettin ATAR - Dr. Hakan AYDIN - Prof. Dr. İ. Hakkı AYDIN - Prof. Dr. M. Akif AYDIN - Prof. Dr. Ali BAKKAL - Prof. Dr. Mustafa BAKTIR - Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU - Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Prof. Dr. Murteza BEDİR - Prof. Dr. Faruk BEŞER - Prof. Dr. Orhan ÇEKER - Doç. Dr. Hasan DOĞAN - Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN - Prof. Dr. İ. Kâfi DÖNMEZ - Prof. Dr. Celal ERBAY - Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Prof. Dr. Şamil DAĞCI - Prof. Dr. Nihat DALGIN - Prof. Dr. Cengiz KALLEK - Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN - Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Prof. Dr. Muhsin KOÇAK - Prof. Dr. Ahmet ÖZEL - Prof. Dr. Şükrü ÖZEN - Prof. Dr. Salih TUĞ - Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM - Prof. Dr. Davut YAYLALI - Prof. Dr. Y. Vehbi YAVUZ

Özetler / Summaries/Translation / ملخصات

Dr. Öğr. Üy. Yusuf SAYIN

Uluslararası İlişkiler Koordinatörü / Coordinator of Int. Relations / منسق العلاقات العالمية

Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA - Dr. Öğr. Üy. Necmeddin GÜNEY

Yazı İşleri Müdürü / Editorial Assistant

Abdullah ŞAFAK

e-mail: ihad2003@gmail.com

ISSN 1304-1045

Mizanpaj: Furkan Selçuk ERTARGİN, macfurkan@gmail.com

İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, EBSCO (ASC) ve Index Islamicus tarafından taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Journal of Islamic Law Studies is a peer-reviewed journal indexed by EBSCO (Academic Search Complete) and Index Islamicus.

Basım Tarihi: Temmuz 2019

VAKTİNDEN ÖNCE YAPILAN TASARRUFLARIN FIKHÎ HÜKÜMLERE ETKİSİ (AİLE HUKUKU ÖZELİNDE)

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇİFTÇİ*

Özet: İnsan aceleci ve sabırsız bir karakter yapısına sahip olarak yaratılmıştır. Bu karakter, tasarrufları neticesinde ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar hakkında derin ve analitik düşünmeyi, akli selim ile hareket etmeyi engellemekte, hakkaniyet ölçülerinin çiğnenerek itidâlin yok olmasına; kişinin idrak ve anlayışının kısmen ya da tamamen ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden aceleciliğin insanın hataya düşmesine ve pişman olmasına sebep olan olumsuz bir yönü bulunmaktadır. Oysa insana teenni/sükûnet ile hareket etmesi tavsiye edilmiştir. Bu karakter yapısının bir tezahürü olarak insan, vaktinden önce bir takım tasarruflarda bulunarak kanun koyucunun koymuş olduğu bir yasağı ihlal etmekte, bu yüzden de çeşitli müeyyidelerle karşı karşıya kalabilmektedir. İnsanın aceleci davranması, elde etmek istediği hak ya da menfaatten mahrum olmasına sebep olabilmektedir. Nitekim Mecelle'de bu husus "*Kim bir şeyi vaktinden evvel isti'cal eylerse mahrumiyetle muâteb olur*" (md. 99) şeklinde düzenlenmiştir. İslam hukukunun pek çok farklı alanında bu kaidenin uygulandığı görülmektedir. Bu çalışmada vaktinden önce yapılan tasarrufların aile hukuku özelinde fikhî hükümlere yansımaları ele alınmıştır. Öne çıkan örnekler üzerinde aceleciliğin doğurduğu mahrumiyetlerle ilgili yaklaşımlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Aile Hukuku, Acelecilik, Haksızlık, Ceza, Mahrumiyet

The Effect of Early Dispositions on the Fiqh Provisions (In the Context of Family Law)

Abstract: Man was created with a hasty and impatient character structure. This character prevents deep and analytical thinking and appealing to the common sense concerning the probable outcomes of its initiatives and causes the destruction of moderation by overriding equity measures and the partial or total disappearance of an individual's comprehension and understanding. Therefore, hastiness has a downside, which leads the individual to be mistaken and to repent. Yet, human was advised to act with teenni/tranquility. As a manifestation of this character structure, individual breaks a ban imposed by the legislator by making an untimely disposition of something and thus may be faced with various sanctions. Individual's hasty behavior may lead to his or her deprivation of the right or interest he wishes to obtain. Hence, this is expressed as "Who-soever hastily usurps something, he shall be deprived of it" in the Ottoman Civil Code, the Mejlle. It is observed that this precept is applied in many different fields of Islamic law. In this study, reflections of untimely dispositions on the Islamic family law were discussed. Approaches related to the deprivation caused by hastiness were addressed based on the prominent examples.

Keywords: Islamic family law, Hastiness, Unjustness, Punishment, Deprivation.

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ademciftci28@hotmail.com

GİRİŞ

Allah (cc) insanı aceleci¹, pek hırslı, sabırsız² ve aynı zamanda da zayıf³ bir varlık olarak tarif etmektedir. Naslarda insanın fitrat itibarıyla aceleci bir karaktere sahip olduğu vurgulanmakla birlikte sabır ve sabredenler övülmekte;⁴ insana teennî ile hareket etmesi tavsiye edilerek;⁵ teennî ile davranmanın insanı olgunlaştıracağına işaret edilmektedir. Ancak insanın doğasında var olan aceleci yönü bütünüyle ortadan kaldırmak da mümkün değildir. Her ne kadar arzu ve isteklerini dizginlemesi mümkün olsa da nefsin de telkinleriyle⁶ insanın hırslı ve aceleci yönü zaman zaman nüksedebilmekte, kişiyi telafisi zor durumlarla karşı karşıya bırakabilmektedir.

İnsanın genel özelliklerinden biri olan acelecilik, karakteristik bir tip olabileceği gibi psikolojik bir tip göstergesi de olabilir.⁷ Yaptığı karakter analizleri ile tanınan İlk Çağ filozoflarından Theophrastus (ö. MÖ. 287?), acelecilik ile memnuniyetsizlik arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu ifade ederek, “*Memnuniyetsiz insan, beklentilerinin gecikmesinden rahatsız olan kimsedir. Aceleci kişiye en zor gelen şey ise birini ya da bir şeyi beklemek zorunda kalmasıdır*”⁸ der. Theophrastus’un da işaret ettiği gibi aceleci insan, beklentilerinin bir an önce karşılanmasını ister. Bu yüzden ortaya çıkabilecek olumsuz durumları ya görmezden gelir ya da düşünce-sizce hareket eder. Nitekim Hasan el-Basrî’den (ö. 110/728) mürsel olarak nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber “*Acele eden hata eder*”⁹ buyurarak aceleciliğin insanı hata yapmaya sevk edeceğine işaret etmiştir. Önemli bir dil ve edebiyat bilgini olan İbn Fâris (ö. 395/1004) de, “*Pişmanlığın anası, aceleciliktir*”¹⁰ sözleriyle aceleciliğin sonunun pişmanlık olduğuna vurgu yapmıştır. Çünkü acelecilik, fiillerin/sözlerin akabinde ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar hakkında derin ve analitik düşünmeyi, akli selim ile hareket etmeyi engellemekte, nesafet ve hak-

1 Enbiya, 21/37.

2 Meâric, 70/19.

3 Nisâ, 4/28.

4 Sabredenlerin övüldüğü ayetler için bk. Bakara, 2/153; 155; 249; Âl-i İmran, 3/142; 146; Enfal, 8/46; Nahl, 16/126; Zümer, 39/10.

5 Tirmizî, “Birr ve’s-Sıla”, 66; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, VI, 122; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü’l-usul fi ma’rifeti ehâdisi’r-Resul*, IV, 213; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, X, 104.

6 Yusuf, 12/53.

7 Kasapoğlu, “İnkâr ve Acelecilik Karakteri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, IV, 1 (2006), 93.

8 Theophrastus, *Karakterler*, s. 67; Florence Littauer, *Kişiliğinizi Tanıyın*, s. 221; Kasapoğlu, “İnkâr ve Acelecilik Karakteri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, s. 92-93.

9 Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü’l-usul*, IV, 214; San’ânî, *et-Tenvîr şerhü’l-Câmii’s-sagîr*, X, 86; Münâvî, *et-Teysîr bi-şerhi’l-Câmii’s-sagîr*, II, 396.

10 İbn Fâris, *Mu’cemu megayisi’l-lüga*, I, 26.

kaniyet ölçülerinin çığnenerek itidâlin yok olmasına; kişinin idrak ve anlayışının kısmen ya da tamamen ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden aceleciliğin insanın hataya düşmesine sebebiyet veren olumsuz bir yönü bulunmaktadır. Oysa teennî ile hareket etmenin, icrası düşünülen eylemin neden olacağı muhtemel sonuçları hesaba katmayı, başkalarının hukukuna saygı göstermeyi, adaletili ve hakkaniyetli bir neticeye ulaşmayı sağlayan bir özelliği bulunmaktadır.¹¹ Nitekim Hz. Peygamber “*Acelecilik şeytandan teennî/itidal ile hareket etmek Allah'tandır*”¹² buyurarak insanın dünyaya taalluk eden davranışlarında teennîyi/itidali elden bırakmamasını tavsiye etmiş; ayette de bu ümmetin önemli hususiyetlerinden birisinin vasat/denge ümmet¹³ olduğuna özel vurgu yapılmıştır.

Bu çalışmada aile hukuku bağlamında aceleciliğin fikhî hükümlere etkisi ele alınacaktır. Çalışmanın hareket noktasını “*Kim bir şeyi vaktinden evvel isti'câl eylerse mahrumiyetle muâteb olur*”¹⁴ kaide-i külliyesi oluşturacaktır. Öncelikle kavramsal çerçeve, ilkenin dayandığı Kur ‘anî ve Nebvî referanslar ele alınacak, akabinde aile hukuku bağlamında vaktinden önce yapılan tasarrufların hükümlere etkisine yer verilecektir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Arapça bir kelime olan “*acele*” mastar olup yavaşlığın karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹⁵ Aynı kökten türetilen “*İsti'câl*” masdarı ise bir şeyin bir an önce, çarçabuk gerçekleşmesini;¹⁶ vakti gelmeden meydana gelmesini istemek anlamına gelmektedir.¹⁷ Nitekim Kur'an'da inkârcıların söz konusu edildiği ayetlerde *isti'câl* kavramı “*Eğer Allah insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi*”¹⁸; “*Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir*”¹⁹ bu anlamda kullanılmış, böylece aceleciliğin inkârcıların baskın karakterlerinden biri olduğuna

11 San'ânî, *et-Tenvîr*, X, 86; Münâvî, *et-Teysîr*, II, 396.

12 Tirmizî, “Birr ve's-Sıla”, 66; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI, 122; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usul*, IV, 213; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 104; San'ânî, *Sübülü's-selam şerhu Bulûğî'l-merâm*, II, 681.

13 Bakara, 2/143.

14 Mecelle, md. 99.

15 Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1760 (“acl”md.).

16 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XXXI, 2821 (“acl”md.); İbrâhim Tantâvî, *Ma'lemetu Zâyed li'l-kavâidi'l-fikhiyye ve'l-usûliyye*, VI, 292.

17 Ahterî, *Ahterî-i kebir*, s. 649 (“acl”md.).

18 Yunus, 10/11.

19 Ahkâf, 46/24.

işaret edilmiştir.²⁰ Ayrıca Kuranda gelip geçici, fâni olan dünyayı ve onun hazlarını ifade etmek için de aynı kökten türetilmiş olan “*el-âcile*” kavramı kullanılmıştır.²¹

Benzer kavramları birbiriyle mukayese ederek, kavramların anlam haritalarını çıkararak Ebû Hilal el-Askerî (ö. 400/1009?) *el-Furûk* isimli eserinde “*acele*” kavramını “*sür’at*” kavramıyla mukayese ederek, acele kavramının ‘*gerekli olmadığı halde bir konuda öne geçmek için çabalamak*’ anlamına geldiğini; bu yüzden de acele etmenin tavsiye edilen, övülen bir davranış olmadığı ifade etmektedir.²²

Râgıb el-İsfehânî (ö. 506/1112) de, Kuranda geçen kavramları ele alıp incelediği *el-Müfredât* isimli eserinde acele kavramını “*bir şeyi vaktinden önce istemek ve ona göz dikmek*” şeklinde tanımlayarak; kişiyi aceleci davranmaya sevk eden temel sâikin şehvet, yani nefsin arzu ve istekleri/hevası olduğunu, bu yüzden de naslarda aceleciliğin yerilen bir karakter tipi olduğuna vurgu yapmaktadır.²³

Naslarda acele kavramının yerine onunla aynı anlama gelen *sür’at*, *helûa* gibi kavramlara da yer verilmektedir. Naslara bakıldığı zaman *s-r-a* kökünden türeyen sürat kavramının Allah’a isnad edilerek hesabı çabuk gören²⁴ ve cezayı çabucak veren²⁵ olduğunu beyan etmek üzere kullanıldığı görülmektedir. Yine aynı kökten türeyen ve emir formunda gelen ayetlerde ise, müminlerin af ve mağfiret ile ahirette vad edilen nimetlere ulaşmak için birbiriyle yarışmaları tavsiye edilmektedir.²⁶

İbn Abbas (ö. 68/687-88), “*helûa*” kavramını “*elinde olmayan şey için hırslı olan kimse*” şeklinde tarif ederken; Dahhâk (ö. 105/723), “*aşırı hırs ve sabırsızlık*” olarak;²⁷ Beyzâvî (ö. 685/1286) ise “*aşırı hırslı sabrı az kimse*” olarak tarif etmektedir.²⁸ Mâverdi (ö. 450/1058) “*helûa*” kavramının insanda altı şekilde tezahür ettiğini, bunlardan ikisinin aşırı hırs ve sabırsızlık olduğuna dikkat çekmektedir.²⁹

Bu bilgilerden hareketle *acele ve helûa* kavramlarının insanın genel karakteristik özelliklerinden olan aşırı hırs ve sabırsızlığın dışı vurumu olduğunu, nefsin de tazyikiyle itidalin/teenninin ve başkalarının hukuklarına saygı göstermenin

20 Kasapoğlu, “İnkâr ve Acelecilik Karakteri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, s. 96.

21 İsrâ, 17/18.

22 Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu'l-Furûk*, s. 223-224.

23 Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, s. 326 (“acl”md.); Zebidi, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, XXIX, 431 (“acl”md.); İbrâhim Tantâvi, *Zâyed*, VI, 292.

24 Bakara, 2/202; Âl-i İmran, 3/199; Mâide, 5/4; Âraf, 7/167; Ra'd, 13/41; İbrahim, 14/51; Nûr, 24/39; Çâfir, 40/17.

25 Enâm, 6/165.

26 Âl-i İmran, 3/133.

27 İbn Acibe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, VI, 412.

28 Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, V, 246.

29 Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 94-95.

bir kenara bırakılarak gayr-ı meşru bir takım yol ve yöntemlere müracaat etmek suretiyle insanın hak ettiği ya da etmediği şeyleri biran önce elde etmek için sergilediği davranış biçimi; *sür'ati* ise daha ziyade Allah'ın rızasını elde etmeye yönelik olarak ahirete taalluk eden filleri gerçekleştirme hususunda çaba sarf etme olarak ifade etmek mümkündür.

2. ACELECİLİĞİN MAHRUMİYET SEBEBİ OLDUĞUNUN FIKHÎ DAYANAKLARI

Aceleciliğin mahrumiyet sebebi olduğunun Kur'an ve sünnette çok sayıda dayanağı bulunmaktadır. Ayrıca küllî kaide olarak da ilk dönemlerden itibaren kaynaklarda yerini almıştır. Şimdi bunları görelim.

2. 1. Kur'an'dan Dayanakları

İlkenin Kur'an'da dayandığı farklı ayetleri görmek mümkündür. Yukarıda zikredilen ve insanın aceleci yaratıldığına işaret eden ayetlerin yanı sıra bu tipik karakterin davranış olarak yansımalarının tasvir edildiği başka ayetler de bu ilkenin dayanakları arasındadır.

Yahudilerin Cumartesi yasağını çiğnemeleri üzerine lanetlenmelerini konu edinen ayetler kaidenin Kur'anî dayanaklarından birisidir. Öyle ki Allah (cc) kendilerine Cumartesi günü avlanmayı yasaklamıştır. Ancak onlar, diğer günlerin aksine Cumartesi günü balıkların bolca akın ettiğini görünce Cuma akşamı ağlarını atıp Pazar günü de çekmek suretiyle güya bu yasağı çiğnememişlerdir. Bu tavırlarını haddi aşma olarak niteleyen Allah (cc),³⁰ kendilerini lanetlemiş ve amaçlarının zıddıyla muamele ederek onları cezalandırmıştır.³¹

Yine bahçe sahibi iki kişinin hikâyelerinin anlatıldığı Kalem Süresi 17-33. ayetler de bu ilkenin dayanaklarındandır. İki kardeş fakirlerin gündüz gelip çıkan mahsulden zekât hisselerini almalarını engellemek için mahsulü geceleyin erkenden hasad etmek üzere sözleşmişler, fakat bahçeye geldiklerinde niyetlerinin kötü oluşu ve aceleciliklerinin bir cezası olarak orayı helak edilmiş vaziyette bulmuşlardır. Böylece kendilerine kötü niyetlerinin ve acele etmelerinin karşılığı olarak aksiyile muamele edilmiş ve onlar elde edecekleri üründen mahrum bırakılarak cezalandırılmışlardır.³²

30 Bakara, 2/65-66; A'raf, 7/163.

31 Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, IX, 362-365; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihâye*, XIII, 155; Kasımî, *Kavâidü't-tahdîs*, s. 539; Sedlân, *el-Kavâidü'l-fikhiyyeti'l-kübra*, s. 63; İbrahim, *Fikhu'n-nevâzil*, I, 590.

32 Neysâbüri, *Tefsîru garâibi'l-Kur'an*, VI, 338; Sedlân, *el-Kavâid*, s. 65; *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, XXXII, 75.

2. 2. Sünnet'ten Dayanakları

Nebevî bir yöntem olan teennî/itidal ile hareket etmek, Hz. Peygamber'in de üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan birisidir. Nitekim Hz. Peygamber (sas), “*Teennî/sükûnet ile hareket etmek Allah'tan, acele ise şeytandandır*”³³ buyurarak hayatın her anında ve alanında bu ilkeye riayet edilmesini ve gereğinin yapılmasını tavsiye etmiştir. Bu nebevî öğüt bir yandan aceleyle hareket etmenin kişiyi karşı karşıya bırakacağı olumsuz durumlar ve mahrumiyetler konusunda ikaz ederken, bir taraftan da şeytanın telkinde bulunarak insanı aceleyle hakkı olmayan şeyleri elde etmek için bazı davranışlara sevk edebileceğine dikkat çekmektedir. Bu ilke de küllî kaidenin nebevî dayanakları arasındadır.

Hz. Peygamber'in “*Allah muhallile (eski kocaya helal kılmak için evlenen kişiye) de muhallel lehe (kendisi için hülleyle başvurulmuş kocaya) de lanet etsin*”³⁴ hadisi de hukukun geciktirdiği bir hakkın haksız yolla gayrı meşru biçimde bir an önce elde edilmesi amacıyla başvurulmuş bu yöntemle aracı olanları lanetlemesi yine bu kaidenin en önemli dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu konuya ilgili yerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Burada ayrıca vakti gelmeden aceleyle yapılan bazı uygulamalara Hz. Peygamberin bizzat müdahale ettiği örnekleri de zikredeceğiz.

Hz. Peygamber bayram hutbesinde “*Kim kurbanını namazdan önce kesmişse tekrar kessin*” deyince Ebû Bürde b. Beşşâr (r.ah.) kendisinin namazdan önce kurbanını kestğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber “*O, (kurban değil) et koyunudur. Tekrar kes*” diye emretmiştir.³⁵ Ebû Bürde de “*Ey Allah'ın Rasülü! Bu gün etin arzulanmış bir gündür. Ben de komşularıma ve aileme yedirmek için kurban kesmekte acele ettim*” sözleriyle acele etmesinin sebebini tavzihe çalışmıştır.³⁶ Ebû Bürde'nin acele etmesini “*Bu gün, etin arzulanmış bir gündür*” şeklinde gerekçelendirmesi ve Câbir b. Abdullah'ın Hz. Ömer'e “*ete arzu duyuyorum*”³⁷ cevabı tam da İsfehânî'nin belirttiği gibi insanların bir şeyleri elde etme konusundaki aceleci tavrının temelinde yatan ana sâikin nefsin arzu ve isteklerinin olduğu şeklindeki temellendirmesini

33 Tirmizî, “Birr ve's-Sıla”, 66; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VI, 122; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usul*, IV, 213; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 104; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, IV, 147; San'ânî, *Sübülüs-selam*, II, 681.

34 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 323; İbn Mâce, “Nikâh”, 33; Ebû Dâvud, “Nikâh”, 14; Tirmizî, “Nikâh”, 27; Nesâî, “Talâk”, 13.

35 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 45; Buhârî, “Edâhi”, 8; Müslim, “Edâhi”, 4; Ebû Dâvud, “Dahâyâ”, 5; Nesâî, “Salâtu'l-Iydeyn”, 23.

36 İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VI, 11; Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 10; Kirmânî, *el-Kevakibü'd-derâri fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, XX, 123; Kastallânî, *İrşadiüs-sâri li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, XII, 304.

37 İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VI, 11; Kastallânî, *İrşadiüs-sâri*, XII, 304.

teyid etmektedir. Bu sözler de, acele etme konusunda hırs ve sabırsızlık gibi dürtülerin birey üzerinde ne kadar etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Buhârî şârihi İbn Battal (ö. 449/1057), Ebû Bürde hadisini şerh ederken konuyla ilgili Mihleb'in şöyle dediğini nakleder: “*Kim bir şeyi vaktinden önce elde etmek isterse, onun cezası ondan men edilmektir. Burada da Ebû Bürde kurbanını vaktinden önce kesme konusunda acele etmiş, bu yüzden Hz. Peygamber tarafından tekrar kesmek ile cezalandırılmıştır.*”³⁸ Kurbanını erken kesen kimselerin (tekrar kesmek suretiyle) mal ile cezalandırılmaları sünnete ve uygulamaya muhalefet etmeleri sebebiyledir. Sünnetin/uygulamanın aslı ise, bir şeyin vâcib oluşundan önce, aceleyle o şeyi yapan kimsenin ondan mahrum bırakılması/yaptığının geçersiz sayılmasıdır.³⁹ Buradaki vakitten (vâcib oluşundan) maksad ise, hukukun neticenin gerçekleşmesi kendisine bağlı olan sebep için belirlediği süredir. Netice, sebebin varlığına bağlıdır. Kaidenin anlamı şudur: Her kim Şâri'in genel bir sebebe bağladığı haklardan birini elde etme konusunda acele eder ve bu genel sebep gerçekleşmeden önce onu elde etmek isterse o şeyden mahrum edilerek cezalandırılır. Bu acele davranma olmasaydı onu elde edebilirdi. Fakat acele etmesi sebebiyle ondan mahrum kılınır ve engellenir. Çünkü o hukuku çiğnemiş ve durulması gereken noktayı aşmıştır. Kanun koyucunun tehirini gerekli gördüğü bir konuda acele etmiştir. Bu yüzden mahrumiyetle cezalandırılması ve maksadına zıt bir muamele görmesi uygundur.⁴⁰ Yani kurban kesme konusunda acele ettikleri için ceza olarak ondan, yani kurbanın geçerli olmasından mahrum bırakılmışlardır.⁴¹

İlkenin önemli dayanaklarından bir de Hz. Peygamber'in mûrisini öldüren kimsenin mirasçı olamayacağını beyan ettiği “*Kâtîle miras yoktur*”⁴² hadisidir. Bu hadis, vârisin mirastan elde edeceği mala bir an önce ulaşmak maksadıyla kasten murisini öldürmesi halinde ceza olarak mirastan mahrum edileceğini bildirmektedir.⁴³

Hz. Peygamber, Hayber'de savaşa katılan ve müslüman olduğu iddia edilen Kuzman adında bir adamın ateşte olduğunu haber vermiştir. Kuzman savaş mey-

38 İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VI, 11; Kirmânî, *el-Kevakibü'd-derârî*, XX, 123; Aynî, *Umdetü'l-kâri' şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, XXI, 170; Kastallânî, *İrşadü's-sâri*, XII, 304.

39 Aynî, *Umdetü'l-kâri*, XXI, 170.

40 Tantâvî, *Zâyed*, XVI, 293.

41 İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, V, 410.

42 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VI, 280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 49; Tirmizî, “Ferâiz”, 17; İbn Mâce, “Ferâiz”, 8; Ebû Dâvud, “Diyât”, 18; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 219.

43 Serahsî, *el-Mebsût*, XXX, 46-47; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 444; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 371; Atf Bey, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'den Kavâid-i Külliyye Şerhi*, s. 105; Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâidi'l-fikhiyye*, s. 472; Deâs, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 20; Sa'dî, *Şerhu Manzûmeti'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 174; Tantâvî, *Zâyed*, XVI, 295, 297.

danında düşmana karşı çok çetin bir mücadele vermiş, ancak aldığı yaraların dayanılmaz bir hal alması sonucu toprağa dayadığı bir okun/kılıcın üzerine yatmak suretiyle intihar etmiştir. Onu takip eden bir sahâbî, Kuzman'ın yaraları dayanılmaz bir hal alınca intihar ettiğini haber verince Hz. Peygamber “*Ameller ancak sonlarına göredir*” buyurmuştur.⁴⁴ Kuzman'ın son ameli sabredip şehadete ulaşmak yerine bir an önce ağrılarından kurtulmak için kendisini öldürmek olmuştur.

Ganimet mallarının dağıtılmasını beklemeden ondan bir şeyler çalmak (gulûl) da hadislerde yasaklanmıştır.⁴⁵ Nitekim ganimet mallarını çalan kimselerden bunların geri alınarak, uhrevî ceza bir yana ta'ziren de cezalandırılacağına hükmedilmiştir.⁴⁶ Bir savaş dönüşü Zülhuleyfe'de ganimet malı olan sürü ya da develer taksim edilmeden önce kesilip pişirmek üzere tencerelere konulmuştu. Ordunun geri kalan kısmıyla arkadan gelen Hz. Peygamber bunu görünce kazanları boşalttırmıştı/devirttiymişti. Hz. Peygamberin bu fiilinin gerekçesi, bazı kimselerin daha ganimet malları taksim edilmeden aceleyle böyle bir girişimde bulunmalarıdır. Çünkü Hz. Peygamber rivayetinin devamında “*(Taksim edilmeden önce) aşırılan/yağmalanan ganimet malı(nı yemek), leş (yemekten)'ten daha helal değildir*” buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bu tavrı ve sözü acele edilmemesi gereken bir konuda acele etmeleri nedeniyle kendilerine maksatlarının aksiyile muamele edildiğine delalet etmektedir.⁴⁷ Nevevî (ö. 676/1277), kazanların devrilmesi emredilerek içindekilerin dökülüp bu fiili işleyenlerin etlerden mahrum edilmesini bir tür ceza olarak nitelemektedir.⁴⁸

Bu hadislerin yanı sıra başka rivayetleri de burada zikretmek mümkündür. Ancak çalışmanın hacmini artırmamak için bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

Görüldüğü gibi naslarda insanın nefsinin istek ve arzularına boyun eğerek, onun bir nevi esiri olup aceleyle yaptığı eylemlerinin hukuka uygun olmayan olumsuz sonuçlar doğurduğu ve bunun akabinde de çeşitli ceza ya da mahrumiyetlerle kişiyi karşı karşıya bıraktığı görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere naslarda insana teennî, sekînet ve aklı selîm ile hareket etmesi tavsiye edilmekte, aceleciliğin inkârcıların bir karakteri olduğu belirtilmektedir.

44 Buhârî, “Kader”, 5; Tirmizî, “Kader”, 4.

45 Mâlik, *Muvatta'*, “Cihâd” 966; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 300; Dârimî, “Siyer”, 5; Ebû Dâvud, “Cihâd”, 82; Tirmizî, “Diyât”, 14; İbn Mâce, “Cihâd”, 38.

46 Koca, “Gulûl”, *DİA*, XIV, 190-192.

47 Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XII, 126-127; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, IX, 541; Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, V, 224-225 (إِنَّ النَّهْيَةَ لَيْسَتْ بِأَحَلَّ مِنَ الْمَيْتَةِ).

48 Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XIII, 127; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, IX, 541; Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, V, 225.

2. 3. Kavaid-i Külliye'den Kaynakları

Mecelle'de "Kim bir şeyi vaktinden evvel isti'cal eylerse mahrumiyetle muâteb olur"⁴⁹ şeklinde kaide-i külliye olarak düzenlenen bu ilke bazı lafız farklılıklarıyla birlikte hemen her mezhebin temel kaynaklarında yer almaktadır.⁵⁰ Meşhur zâhirî fakîhi İbn Hazm (ö. 456/1064) dışında herkes bu kaidenin sıhhati ve kendisiyle istidlâl edilebileceği hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak İbn Hazm bu kaidenin sıhhatini reddetmiş ve onu tashihe muhtaç geçersiz bir iddia olarak nitelemiştir. İbn Hazm bu kaideyle istidlâlin sahih olduğunu savunanlara cevap sadedinde şunları söylemiştir: "Kaçınılmaz olarak onlara (savunanlara) göre, başkasına ait bir malı çalan kimse ebediyyen ona sahip olmaz. Çünkü vaktinden önce onu almak için acele etmiştir. Ayrıca başkasını öldüren kimse onun cariyesine ebediyyen sahip olamaz. Çünkü o cariyeyi kendisine helal kılmak için acele etmiştir. Aynı şekilde aralarında irs bağı olan kişiyi öldüren de öldürdüğü kişiye mirasçı olamaz. Çünkü hakkını almada vaktinden önce acele etmiştir. Maktûlün ölümünden sonra öldüren kimse cezalandırılmak üzere hapse girmez. Aralarındaki irs (miras) bağı sebebiyle mirastan kendisine intikal edecek hisseye de vâris olamaz. Bu örnekler daha da artırılabilir."⁵¹ İbrahîm Tantâvî, İbn Hazm'ın bu yaklaşımını eleştirerek ona şu cevabı verir: Her ne kadar bazı cüz'î meselelerde kaidenin işletilmesinin mümkün olmadığı kabul edilse de, bu onun mutlak olarak sahih olmadığı anlamına gelmez. Zira fikhî/küllî kaideler, (istisnaları olan) genel içerikli ilkelerdir. Böyle olmaları onların bütünüyle reddedilmelerini gerektirmez.⁵²

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri maslahat, hile, hakkın kötüye kullanılması, haksız fiil, sedd-i zerâi, siyaseti'ş-şer'iyye gibi fikhî ilgilendiren pek çok konunun bu kaidenin kapsamına girdiğini savunurken; Şâfiîler ise aksine kaidenin istisnalarının daha fazla olduğunu iddia etmektedirler.⁵³ Öyle ki Şâfiîlere göre kaidenin kapsamına giren konu ve meseleler girmeyenlere oranla oldukça azdır. Hatta bu kaidenin kapsamına murisini öldüren varisin mirastan mahrum edileceği konusu dışında başka bir konu girmez.⁵⁴ Celâleddin es-Suyûtî' (ö. 911/1505) bu ilkenin kapsamının oldukça dar olduğunu dile getirdikten sonra, Şâfiî fakih-

49 *Mecelle*, md. 99.

50 Kaidelerin farkı lafızlarını bir arada görmek için bk. Bornû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, IV, 927; Tantâvî, *Zâyed*, VI, 291. Ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 6; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 298; Bâbertî, *el-Înâye*, IV, 182; Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, III, 205; İbn Receb, *el-Kavaid fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 230; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 152; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 159; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 203-204.

51 İbn Hazm, *el-İhkâm*, VI, 791-792; Tantâvî, *Zâyed*, VI, 294.

52 Tantâvî, *Zâyed*, VI, 294.

53 Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 415; Tantâvî, *Zâyed*, VI, 294.

54 Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 153; Zuhaylî, *el-Kavâid*, s. 415.

lerinden Siracüddin el-Bulkînî'nin (ö. 805/1403) “*sabit olmasında bir maslahat yoksa*” kaydıyla istisnaları tamamen ya da büyük oranda giderdiğini; kaidenin “*Kim bir şeyi vaktinden evvel istical eyler de, o (hakkın/şeyin) sabit olmasında bir maslahat da yoksa ondan mahrumiyetle cezalandırılır*” şeklinde yeniden düzenlediğini belirtmektedir.⁵⁵ Örneğin bir kadın namaz mükellefiyetinden kurtulmak amacıyla ilaç içerek hayız takvimini öne alsa, yaptığı isabetli bir davranış olmamakla birlikte kendisine namaz kılması emredilemez. Çünkü hayızla birlikte namaz olmaz. Namaz ta'zim ve saygıyı hak eder. Burada ise maslahat namazın olmamasındadır. Bu yüzden, kadın kastından dolayı mahrum edilmez. Yani ona namaz kılması emredilemez.⁵⁶ Şayet Bulkînî tarafından konulan kayıt olmasaydı, bu kadına hareketinden dolayı ceza olarak namaz kılması emredilecekti. Ancak bu şeriatla sabit olan esaslara aykırıdır. Bu kayıt dikkate alındığında ise bu kişiye namaz kılmasının emredilmesinde sabit olan bir maslahat söz konusu değildir.

Bu kaide fesadı engelleme yönü itibarıyla bir kimsenin, hukuka aykırı birtakım yöntemlere müracaat etmek suretiyle bir şeyi kendisi için belirlenen sürenin dışında, vaktinden önce elde etmek istediğinde o şeyden tümüyle mahrum olacağını bilirse o zaman bu fiili yapmaktan sakınır. Bu bilgi kişinin o şeyi aceleyle elde etme teşebbüsünü engeller ve onu hak edeceği zamanı beklemeye mecbur eder. Bu yönü de, kaidenin hukuka aykırı fiillerin engellenmesinde siyaset-i şer'îyye ve sedd-î zerâî alanlarında etkin bir ilke olarak uygulanabileceğini göstermektedir.⁵⁷ Şâirin de dediği gibi,

“*Yasaklanmış olan bir şey konusunda acele eden,*

Mahrumiyetle birlikte hüsrarla geri döner.”⁵⁸

Şimdi aile hukuku bağlamında vaktinden önce yapılan tasarrufların fikhî hükümlere etkisini ele alalım.

3. KURALIN AİLE HUKUKUNDA UYGULAMA ALANI

Gayrı meşru yollara müracaat ederek vakti gelmeden bir hakkı elde etmek üzere harekete geçen fâilin cezalandırılması sadedinde hukuka aykırı bu fiilin karşılığında hâsıl olan sonuçtan mahrum bırakılmasının aile hukukunda pek çok örneği bulunmaktadır. Biz bunlar arasından öne çıkan örneklere yer vereceğiz.

55 Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 153.

56 Tantâvî, *Zâyed*, VI, 293-294.

57 Sa'dî, *Şerhu Manzûme*, s. 173; Şübeyr, *el-Kavâidü'l-külliyeye*, s. 359-360; Şemrî, *el-Medhal*, s. 115; Tantâvî, *Zâyed*, VI, 294.

58 Esmerî, *Mecmûatü'l-kavâid*, s. 97; Sa'dî, *Şerhu Manzûm*, s. 173 (مُعَاجِلُ الْمُحْظُورِ قَبْلَ أَنَّهُ قَدْ بَاءَ بِالْخُسْرَانِ مَعَ حَرْمَانِهِ).

3. 1. Kadının İddetini Tamamlamadan Başka Birisiyle Evlenmesi

İslam hukukunda, herhangi bir sebepten dolayı evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemesi gereken süreye iddet denir.⁵⁹ Bu süreler naslar tarafından belirlenmiş olup, nikâhın sona erme şekline ve kadının durumuna göre farklılık arz etmektedir.⁶⁰ Nikâhı sona eren kadınların yeni bir evlilik yapabilmeleri için bu süreleri eksiksiz tamamlamalarının gerekliliği nasla sabittir. Nitekim mutlak olarak gelen “*Farz olan bekleme müddeti dolmadan onlarla evlenmeye kalkışmayın*”⁶¹ ayetiyle hangi sebepten olursa olsun iddet bekleyen bir kadının yabancı bir erkekle evlenmesi yasaklanmış ve yapılan nikâh akdi hukûken geçersiz sayılmıştır.⁶²

Kurtûbî (ö. 671/1273), ayeti tefsir ederken ayette geçen “*Onlarla gizlice sözleşmeyin*” ifadesinin yabancı erkekler için iddet bekleyen kadınlarla gizlice nikâh kıymayın anlamında bir nehiy olduğunu; İbn Abbas, İbn Cübeyr, Mâlik ve ashabı, Şa’bî, Mücahid, İkrime, Süddî ve ilim ehlinin çoğunluğunun bu görüşte olduğunu kaydetmektedir.⁶³ Kurtûbî ayrıca gizlice nikâhlanmanın zina olarak isimlendirildiğini, bu yüzden ayette yer alan nehyin iddet içerisindeyken zina yapmak ve sonrasında da evlenmek üzere onlarla sözleşmeyin anlamına da geldiğini, bu görüşü de Câbir b. Zeyd, Katâde, Nehaî, Dahhâk gibi âlimlerin benimsediğini kaydetmektedir. Ayrıca ayette geçen “*sırran*” (gizlice) ifadesinin zina manasına geldiğini, yani zina yapma konusunda onlarla sözleşmeyin demek olduğunu, bu manayı da Taberî’nin (ö. 310/923) tercih ettiğini belirtmektedir.⁶⁴

Şâriî’in yasaklayıcı hükmüne rağmen iddet içerisinde evlenme yaşağını ihlal eden erkek ve kadının yapmış oldukları nikâh akdinin geçersiz olduğu konusunda fukaha arasında icmâ vardır.⁶⁵ Ancak bu açık hükmü ihlal ederek iddet bekleyen kadınla yabancı bir erkeğin nikâhlanmak suretiyle hukukun geciktirdiği bir menfaati acele ve gayr-ı meşru şekilde elde etmeye çalışmalarından ötürü kendilerine uygulanacak olan “*elde etmek istedikleri menfaatten mahrum olma*” müeyyide-

59 Acar, “İddet”, *DİA*, XXI, 466.

60 İddet çeşitlerine göre kadınların bekleyeceği sürelerle ilgili olarak bk. Bakara, 2/228; 234; Ahzâb, 33/49; Talâk, 65/4.

61 Bakara, 2/235.

62 Nevevî, *el-Mecmû’*, XX, 46; Acar, “İddet”, *DİA*, XXI, 469.

63 Kurtûbî, *el-Câmi’*, IV, 148. Ayrıca bk. İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, I, 640.

64 Kurtûbî, *el-Câmi’*, IV, 148.

65 Serahsî, *el-Mecmû’*, V, 38; Mâverî, *el-Hâvi’l-kebir*, XI, 286; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsil*, VI, 177; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 485; Zeylâî, *Tebyînü’l-hakâik*, II, 172; Nevevî, *el-Mecmû’*, XX, 46; Kurtûbî, *el-Câmi’*, IV, 151-152; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, I, 640; Damad Efendi, *Mecma’u’l-enhâr*, I, 543; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, II, 455; *el-Mevsû’atü’l-fıkhiyye*, XXXVI, 219.

sinin sürekli mi yoksa kadının önceki evlilikten kalan iddetini tamamlamasıyla mı sınırlı olacağı noktasında ihtilaf söz konusudur.⁶⁶ Bu cezanın keyfiyeti konusunda iddet bekleyen kadınla ikinci kocanın iddet tamamlanmadan zıfafa girip girmemesinin de etkisi vardır. Burada şu iki yaklaşım öne çıkmaktadır.⁶⁷

3.1.1. Zıfaf gerçekleşmişse kadın ve erkek ebediyyen birbirleriyle evlenemezler görüşü

Bu yaklaşımı savunanlara göre iddet bekleyen bir kadınla yabancı bir erkek arasında akdedilen nikâh geçersiz olup, taraflar hukukun geciktirdiği bir konuda acele davrandıkları için ceza olarak ebediyyen bir daha evlenemezler. Bu yaklaşım “*Her kim hakkı ya da kendisine mübah kılınan bir şeyi elde etme konusunda -yasadık/haram bir şekilde- vaktinden evvel acele ederse, ondan mahrumiyetle cezalandırılır*” ilkesine dayandırılmıştır.⁶⁸ Bu görüş sahabeden Hz. Ömer’e nispet edilmiştir. İmam Mâlik, Evzâî ve Leys b. Sa’d gibi fakihler de bu görüşü benimsemişlerdir.⁶⁹ Şâfiî kaynaklarda İmam Şâfiî’nin eski görüşünün (kavl-i kadîminin) de bu şekilde olduğu nakledilmektedir.⁷⁰

Bu görüşün Hz. Ömer’e isnad edildiği yerlerde nakledilen olay şudur: Süleyman b. Yesâr’dan rivayet edildiğine göre Rüseyd es-Sekafi hanımı Tuleyha el-Esediyye’yi boşamış, o da iddeti devam ederken başka biriyle nikâhlanmıştı. Bunu duyan Hz. Ömer onu ve ikinci kocasını kırbaçlatarak aralarını ayırmış, sonra şöyle demiştir: “*Bir kadın iddet içerisinde nikâhlanırsa ikinci kocası onunla zıfafa girmemişse araları ayrılır. Kadın önceki kocasından kalan iddetini tamamlar. Sonra isterse ikinci koca taliplilerinden biri olur. Ancak ikinci kocayla zıfaf meydana gelmişse, araları ayrılır. Kadın, önce ilk evliliğinden kalan iddetini tamamlar, akabinde de ikinci kocadan dolayı iddet bekler. Bir daha da ebediyyen evlenemezler.*”⁷¹

66 İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azim*, I, 640

67 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 133.

68 İbn Receb, *el-Kavâid*, s. 230.

69 Şeybânî, *Kitâbü’l-Hüccce*, II, 111-112; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-veciz*, II, 586; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 485; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, VI, 219; İbn Receb, *el-Kavâid*, s. 230; Kurtûbî, *el-Câmi*, IV, 152; Karâfi, *ez-Zehira*, IV, 193; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azim*, I, 640; Venşerisi, *İzâhu’l-mesâlik*, s. 134; *Tatbikâtu kavâidü’l-fıkhiyye*, s. 277.

70 Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebir*; XI, 287; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 133; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azim*, I, 640.

71 Mâlik, *Muvatta’*, “Nikâh” 27; Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 589-590; İbn Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 210-211; Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, II, 23; Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, III, 151; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, XVI, 215, 220; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 132-133; Nevevî, *el-Mecmu’*, XX, 45; Zürcânî, *Şerhu’z-Zürcânî*, III, 191; *el-Mevsû’atü’l-fıkhiyye*, XXXVI, 219. Benzer rivayet bir için bk. Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, III, 151. Mekhûl’un rivayet ettiğine göre Hz. Ali de aynı hükmü vermiştir. Bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübra*, II, 23.

Bu rivayete göre Hz. Ömer, iddet içerisinde yapılan mücerred akdin ebedî haramlık doğurmayacağına, kadın iddetini tamamladıktan sonra tarafların isterlerse tekrar evlenebileceklerine; ancak zifafın meydana gelmesi durumunda aralarının ayrılıp, ebediyyen bir daha evlenemeyeceklerine hükmetmiştir.⁷² Ayrıca iddet içerisinde evlenme yasağını ihlal eden karı kocayı ayırmakla kalmamış, aynı zamanda kendilerini ta'zir kabîlinden kırbaçla cezalandırmıştır.⁷³ Şâfiî fakihlerinden Mâverdî'ye (ö. 450/1058) göre tarafların iddet içerisinde evlenmenin haram olduğunu bilerek nikâhlanmaları ve zifafa girmeleri durumunda kendilerine zina haddi uygulanır.⁷⁴ Mâverdî bu görüşünü şöyle temellendirmektedir: “İddet içerisinde evliliğin haramlığı konusunda vârid olan nas (Bakara, 2/235), mübahlığı konusundaki şüpheliyi ortadan kaldırmıştır. Cinsel münasebet (vat') konusundaki şüphenin ortadan kalkması ise zinada olduğu gibi haddi gerektirir. Öyleyse o ikisi hakkında zina haddi sabit olur.”⁷⁵ Nevevî'ye (ö. 676/1277) göre ise haram olduğunu bilerek evlenenlere ta'zir cezası verilir; bilmemeleri durumunda ise kendilerine ceza verilmez, ancak kadının bu eylemi nüşûz kapsamında sayılarak önceki boşamadan kaynaklanan sükna ve nafaka hakkı düşer.⁷⁶

Tarafların evlenmek için iddet süresinin tamamlanmasını beklemeden yasaklanmış olan bu fiili işlemleri “kim bir şeyi vaktinden evvel isti'câl eyler ise mahrumiyetle cezalandırılır” ilkesi kapsamında değerlendirilmiş, tarafların bu aceleciliği ulaşmak istedikleri sonuçtan mahrum edilmekle cezalandırılmalarına sebep olmuştur.⁷⁷ Oysa taraflar naslarda tayin edilen bu sürelerle riayet etmiş olsalardı, iddetin bitiminde evlenmelerinin önünde hukûkî bir engel olmayacaktı. Ancak onlar acele ederek korunması gereken bir yasağı ihlal ettikleri için cezalandırılmışlardır. Evlilik yasağının süresiz olduğunu savunanlara göre bu kimseler, iddet süresiyle sınırlı olan bu yasağa uymadıkları için acele etmelerinin cezası olarak ebediyyen birbirlerinden mahrum kalacaklardır.⁷⁸

72 Bâci, *el-Münteka*, V, 105; Kurtûbî, *el-Câmi'*, IV, 153; Deâs, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 80.

73 Bâci, *el-Münteka*, V, 105; Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 191.

74 Mâlikî fakihlerinden İbnü'l-Mevvâz (ö. 269/883) da, aynı şekilde tarafların yasaklığını bilerek iddet içerisinde nikâh yapıp akabinde zifafa girmelerinin had cezasını mücib olduğunu ifade etmektedir. Bâci, *el-Münteka*, V, 105.

75 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*; XI, 287.

76 Nevevî, *el-Mecmû'*, XX, 46.

77 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kurân*, I, 495; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I, 640; İbn Acibe, *Bahru'l-medîd*, I, 263-264.

78 *Tatbikâtu kavâidü'l-fikhiyye*, s. 277.

3.1.2. Kadının eski kocasından kalan iddetini tamamlaması durumunda tekrar evlenebileceği görüşü

Hanefiler, Şâfiiler ve Hanbelîlerin de içinde bulunduğu cumhur ulemaya göre iddet bekleyen kadın ile yabancı bir erkek evlenir ve zifafa girerlerse araları ayrılır. Akabinde kadın ilk kocasından kalan iddetini tamamladıktan sonra ikinci kocayla olan evlenme engeli kalkar.⁷⁹

İddet içerisinde evlenip araları ayrılan kadınla erkek hakkında Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan yapılan rivayete göre "Kadın iddetlerini tamamladıktan sonra dilerse ikinci kocayla evlenebilir."⁸⁰ Onlar bu konuda Hz. Ömer'e muhalefet etmişlerdir.⁸¹

Hanefiler Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'un (r.ah.) görüşünü esas almışlardır. Hz. Ali iddet halinde evlenen kadın ile erkeğin aralarını ayırmış, mehri kadına bırakmış, kadının önce ilk kocasından kalan iddetini, akabinde ikinci kocasından olan iddetini tamamlamasını emretmiştir. Kadın iddetlerini tamamladıktan sonra isterlerse tarafların tekrar evlenebileceklerine hükmetmiştir.⁸² Tâhavî (ö. 321/933), bu kimselerin tekrar evlenebilmeleri için Hz. Ali'den "Eğer bu kimseler tevbe eder, hallerini düzeltirlerse" şeklinde bir kayıt nakletmektedir.⁸³

Mesruk'tan (ö. 63/683?) nakledildiğine göre Kureyş'ten bir kadının iddet içerisinde Sakîf'ten bir adamla evlendiği haberi Hz. Ömer'e ulaşınca, aralarını ayırarak onları cezalandırmış ve mehri beytü'l-mala aktararak ebediyyen birbirleriyle nikâhlanamayacaklarına hükmetmiştir. Bu olay insanlar arasında yayılıp Hz. Ali'ye ulaşınca şöyle demiştir: Allah müminlerin emirine acısın, ne oluyor da mehri beytü'l-mala aktarıyor! Bu konuda o ikisi (kadın ve erkek) bilgisizdir. İmamın onları sünnete yönlendirmesi gerekirdi. O ikisi hakkında sen ne dersin diye sorulduğunda, mehir kendisine takarrubun helal olması için kadına aittir. Araları ayrılır, onlara celde de vurulmaz. Kadın birinci kocasından kalan iddetini tamamlayıp, ikincisinden tam üç kur'û iddet bekledikten sonra ikinci koca dilerse ona talip olur demiştir. Bu bilgi Hz. Ömer'e ulaşınca insanlara şöyle hitab etti: "Ey insanlar! Bilmediğiniz konularda sünnete müracaat ediniz."⁸⁴

79 Cessâs, *Muhtasarı ihtilâfî'l-ulema*, II, 299; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, II, 586; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 485; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I, 640.

80 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 208-210; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, XVI, 218-219, 223.

81 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 209; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 485.

82 Şeybânî, *Kitâbü'l-Hücce*, II, 114-115; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 208.

83 Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, III, 151.

84 Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 133; a.mlf. *Muhtasarı ihtilâfî'l-ulema*, II, 300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 442; Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 84; a.mlf. *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*, V, 68; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, II, 588; Kiya el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 199; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, XVI, 224; *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye*, XXXVI, 220 (رُدُّوْا الْجَهَّالَاتِ إِلَى السُّنَّةِ).

İmam Şâfiî, yukarıda zikredilen Süleyman b. Yesâr'ın naklettiği Hz. Ömer'in görüşünü içeren rivayeti naklettikten sonra benzer meselelerde Hz. Ali'nin de verdiği hükümleri içeren rivayetleri peş peşe serdetmektedir. İlk rivayette Hz. Ali iddet içerisinde evlenenlerin arasını ayırarak mehrin kadına ait olduğunu ifade etmiş, kadının ilk evlilikten eksik kalan iddeti ile ikinci kocadan olan iddetini tamamlamasına hükmetmiştir. Ancak bu rivayette Hz. Ali'nin tarafların tekrar evlenebileceklerine ya da aksine dair bir açıklaması bulunmamaktadır.⁸⁵ Bir sonraki rivayette ise Hz. Ali yine tarafların arasını ayırmış, kadının ilk ve ikinci kocadan iddetini tamamlamasını emretmiş, kadın iddetini tamamladıktan sonra isterlerse tekrar evlenebileceklerini açıkça beyan etmiştir.⁸⁶

Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin görüşlerine yer veren İmam Şâfiî, Hz. Ali'nin görüşünü benimsediğini dolayısıyla –iddet konusunda ayrıntıda farklılıklar olsa da⁸⁷– kadın her iki iddetini tamamlar, sonra ikinci koca onun taliplilerinden biri olabilir. İddet içerisinde yapmış oldukları bu nikâh tarafları birbirine haram kılmaz görüşündedir.⁸⁸

Yukarıda zikredilen tarafların birleriyle bir daha evlenemeyecekleri şeklindeki görüşünde Hz. Ömer tek kalmıştır. Zira sahabenin ve ilim ehlinin büyük bir kısmı bu konuda ona muhalefet etmişlerdir. Ayrıca Hz. Ömer Mesrûk'un rivayetinde görüldüğü üzere bu görüşünden Hz. Ali'nin görüşüne rücû etmiş ve insanlara hitap ederek “*bilmediğiniz konularda Sünnet'e müracaat ediniz*” demiştir. Buna ilaveten cumhur ulemaya göre muharremâtın tek tek zikredildiği ayetlerin devamında “*bunların dışında kalanlar size helal kılındı*”⁸⁹ ayeti umûm ifade etmekte ilgili diğer ayetlerde de bu hususta bir yasaklama hükmü bulunmamaktadır. Yasaklamanın ebedî olabilmesi için kesin delil gereklidir. Ancak bu konuda delil yoktur. Dolayısıyla da evlenebilecekleri yönündeki hüküm bâkidir.⁹⁰ Ayrıca bu görüşü savunanlar, kişinin kendisiyle zina yaptığı bir kadınla evliliğinin ittifakla caiz olduğundan hareketle iddet içerisinde nikâhlananlar açısından iddetin bitiminde bunun evleviyetle câiz olacağını söylemişlerdir.⁹¹

Görüldüğü gibi iddet bekleyen bir kadınla bir erkeğin yapmış oldukları nikâh akdi geçersiz sayılmıştır. Bunun sebebi kanun koyucunun açıkça yasakladığı bir

85 Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 590.

86 Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 590-591; Nevevî, *el-Mecmû'*, XX, 45-46.

87 İddet içerisinde evlenen kadının bekleyeceği iddetin ayrıntıları için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 591-592; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, V, 133.

88 Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 591; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, XI, 288.

89 Nisa, 4/24.

90 *Tatbikâtu kavâidil-fıkhiyye*, s. 277-278.

91 Cessâs, *Muhtasarı ihtilâfî'l-ulema*, II, 299; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, XVI, 219.

hukuk normunu ihlal etmeleridir. Sonuç itibariyle bu yasağı ihlal edenlerin bir daha evlenemeyeceği görüşünü benimseyenler açısından, tarafların bu ihlalinin karşılığı olarak birbirlerinden sürekli mahrum olacaklarını; aksi görüşü benimseyenler açısından bakıldığında ise aralarının ayrılması ve kadının iddetlerini tamamlayıncaya kadar tarafların evliliğin diğer imkânlarından istifade edemeyecek olmaları sebebiyle sınırlı da olsa bir mahrumiyetin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü taraflar belki kısa bir süre daha sabredip, iddetin tamamlanmasından sonra evlenselerdi müeyyideye maruz kalmayacaklardır. Ancak aceleyle vaktinden önce yapmış oldukları bu tasarruf sebebiyle hem eski kocadan beklemesi gereken iddeti tamamlamak hem de ikinci kocadan tam bir boşama iddeti beklemek zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca kadın iddetlerini tamamladıktan sonra isterse başka adayları da değerlendirebilecektir. Dolayısıyla acele eden kocayla tekrar evlenmesinin de bir garantisi olmayacaktır. İşte bu bir şeyi elde etme konusunda vakte riayet etmeyip acele etmelerinin bir sonucudur.

3. 2. Üç Talakla Boşanmış Bir Kadını Eski Kocasına Helal Kılmak İçin Yapılan Sözde Nikâh

İslam hukukunda kocanın tek taraflı irade beyanı ile karısını boşama hak ve yetkisini ifade eden talâk üç ile sınırlıdır. Buna göre koca karısını üçüncü defa boşadığında, boşadığı karısı bir başka erkek ile sahih bir nikâh ile evlenip, ikinci kocasından ölüm veya boşanma ile ayrılmadan eski kocası ile tekrar evlenemez.⁹²

İslam hukukunda karısını üç talak ile boşayan bir kocanın hangi şartlarda karısıyla tekrar evlenebileceği naslar tarafından açıklanmıştır. İlgili ayette “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa; kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz.(Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur⁹³ buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber de (sas) ayetin hükmünü beyan kabilinden mücerred nikâhın kadını eski kocasına helal kılmayacağını, ayrıca taraflar arasından zifafın/takarrubun da olması gerektiğine işaret etmiştir.⁹⁴

92 Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, s. 360.

93 Bakara, 2/230.

94 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 96; Buhârî, “Talâk”, 6; Tirmizî, “Nikâh”, 26; Ebû Dâvud, “Talâk”, 49. Benzer bir rivayet için bk. Buhârî, “Talâk”, 3; Müslim, “Nikâh”, 111; İbn Mâce, “Nikâh”, 32; Tirmizî, “Nikâh”, 26; Nesâî, “Talâk”, 43.

Bu şekilde hayatın normal akışı içerisinde kurulan, ölüm ya da boşamayla sonuçlanan bir evliliğin ardından iddetin bitiminde kadının eski kocasıyla tekrar evlenmesinde hukûken bir engel yoktur. Ancak eski kocaya helal kılma amacıyla yapılan nikâh akdine gelince, üç talakla boşanmış bir kadını eski kocasına helal kılmak maksadıyla, ikinci kocayla şeklen evlendirip akabinde bu kocanın boşamasıyla birinci kocaya helal kılma fiiline iştirak edenler hakkında Hz. Peygamber “Allah muhallile (eski kocaya helal kılmak için evlenen kişiye) de muhallel lehe (kendisi için hüllüye başvurulmuş kocaya) de lanet etsin”⁹⁵ buyurmuştur. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere üç talakla boşanan bir kadının eski kocasına hangi şartlarda dönebileceği naslar tarafından tasrih edilmiştir. İslam hukuku, hayatın olağan akışı içerisinde ve kendi mecrasında vuku bulacak olan bir evlilik ve boşamanın akabinde kadının eski kocasına dönmesini mümkün ve meşru kılarken, tarafların hileye başvurarak hukukun geciktirdiği bir hakkı meşru olmayan biçimde elde etmek için yaptıkları bu nikâhın hukuk nazarında geçerli olup olmadığı fukaha arasında ihtilafa konu olmuştur.

Hanefî hukukçular üç talakla boşanmış olan bir kadının eski kocaya helal olabilmesi için helal kılma niyetiyle yapılan nikâh ile ikinci kocayla evlendikten sonra boşaması şartını ayrı ayrı değerlendirmişlerdir.⁹⁶ Öyle ki üç talakla boşanmış bir kadını ilk koca ya da kadın şart koşmadığı halde eski kocasına helal kılmak niyetiyle nikâhlayıp, sonra da ilk kocasıyla tekrar evlenebilsin diye boşayan kocanın, niyeti/fiili sebebiyle ecir kazanacağını ve bu nikâhın sahih olup, kadını eski kocaya helal kılacağını ifade etmişlerdir.⁹⁷

Hanefî mezhebinde⁹⁸ üç talakla boşanmış olan bir kadını eski kocasına helal kılma şartıyla yapılan nikâha gelince, Ebû Hanîfe’ye göre ileri sürülen bu şart mekruh olmakla birlikte nikâh geçerlidir. İkinci kocanın kadınla ilişki kurması ve

95 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 323; İbn Mâce, “Nikâh”, 33; Tirmizî, “Nikâh”, 27; Ebû Dâvud, “Nikâh”, 14; Nesâî, “Talâk”, 13.

96 Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 363.

97 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 9; XXX, 228; Kâsânî, *Bedâi’us-sanâi’*, III, 273; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr*, IV, 181; Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 363.

98 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 10; XXX, 228-229; Kâsânî, *Bedâi’us-sanâi’*, III, 274; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 298; Haddâd, *el-Cevheretü’n-neyyire*, II, 205-206; Zeylai, *Tebyîmü’l-hakâik*, II, 259; Bâbertî, *el-İnâye*, IV, 182; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr*, IV, 182; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, V, 47; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fikhiyye Kamusu*, II,109; İbrâhim Tantâvî, *Zâyed*, XVI, 297; Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 363-364. Serahsî’nin *el-Mebsût*’unda 6 cilt 10. sayfada Ebû Yusuf’un görüşü İmam Muhammed’e; İmam Muhammed’in görüşü ise Ebû Yusuf’a nispet edilmiştir. Ancak 30. Cilt, 228-229. sayfalarda bu hata düzeltilmiştir. Nitekim Hanefîlerin muteber kaynaklarında yer alan görüşlerin 30. Cilt, 228-229. sayfadaki bilgilerle örtüşmesi, bunun müstensih hatası olabileceğine işaret etmektedir. Tespitte ilgili bk. Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 364.

sonrasında boşamasıyla kadın eski kocasına helal olur. Ebû Hanîfe bu şartın, akdi tamamlayan unsurlardan biri olmayıp, onların dışında kaldığını; dolayısıyla bu şartın da olsa olsa en fazla fâsid şart olacağını, bu tür fâsid şartların ise akdi geçersiz/bâtıl hale getirmeyeceğini, meşhur sünnetle sabit olduğu üzere bu evlilik esnasında yaşanan cinsel ilişkinin kadını eski kocasına helal kılacağını belirtmiştir.

Ebû Yusuf ise, bu tür nikâhın süreli bir nikâh olduğunu ve geçersiz sayılacağını, bu yüzden fâsid nikâh içerisinde yaşanan cinsel ilişkinin kadını önceki kocasına helal kılmayacağını ifade etmiştir. Böyle bir nikâhın geçerli, ileri sürülen şartın geçersiz olduğu konusunda Ebû Hanîfe ile benzer bir yaklaşım sergileyen İmam Muhammed, bu evlilik içerisinde yaşanan cinsel ilişkinin kadını eski kocaya helal kılmayacağı yönündeki yaklaşımıyla ondan ayrılmaktadır. İmam Muhammed bu tür bir nikâh her ne kadar muvakkat/süreli nikâh olarak değerlendirilmese de, tahlil şartıyla yapılmış olması hem dinen hem de hukuken ertelenmiş olan bir şeyin öne alınması (bu konuda acele edilmesi) anlamına geleceğini, bu sebeple de eski kocanın, murisini öldüren kâtil gibi sonuçtan mahrum edilerek cezalandırılacağını yani bu nikâhın kadını eski kocaya helal kılmayacağını ifade etmektedir. Ancak İmam Muhammed'in yaptığı bu kıyas "*bir başka kocayla nikâhlanmadıkça...*"⁹⁹ nassına aykırı kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Ebû Hanîfe'den ayrıca tahlil şartıyla yapılan bir evlilikte şartın da nikâhın da câiz olduğu, ikinci kocanın cinsel münasebetten sonra kadını boşamaktan kaçınması durumunda hâkimin kendisini boşamaya icbar edeceği; ikinci kocanın kendi isteğiyle ya da hâkimin emriyle boşamasından sonra kadının ilk kocasına helal olacağı şeklinde bir görüş daha nakledilmektedir. Ancak bu görüş muteber Hanefî kaynaklarında zikredilen Ebû Hanîfe'nin görüşüne aykırı olup, zâhiru'r-rivâye'de de bulunmamaktadır.¹⁰¹

Şâfiî mezhebine gelince üç talak ile boşanmış olan bir kadını eski kocasına helal kılmak maksadıyla yapılan nikâh akdi bâtil kabul edilmiştir. Çünkü süreli olması hasebiyle muvakkat nikâha benzetilmiş, "*bir başka kocayla nikâhlanmadıkça...*" şartının gereğini yerine getirmek amacıyla yapılmıştır. Bu da nikâh akdinde bulunması gereken süreklilik ilkesine aykırılık teşkil etmekte olup; sahih nikâhın doğurduğu hiçbir sonuç bu nikâhta meydana gelmemektedir. Bu yönüyle bu nikâh

99 Bakara, 2/230.

100 İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, IV, 183.

101 Bâberti, *el-İnâye*, IV, 182-183; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, IV, 183; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, II, 423; Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 365.

mut'a nikâhı kapsamında kabul edilmiştir. Mut'a ise, ebediyen yasaklanmıştır. Kadının ilk kocasına helal olması ise, başka birisiyle yapılan nikâhın sahih olmasına bağlıdır. Fasid nikâhta cinsi münasebet olsa bile kadını eski kocaya helal kılmaz. Ancak tahlil şart koşulmayıp da taraflardan birinin niyeti evliliği sürdürmemek ya da eski kocaya helal kılmak olsa bile, niyet gizli olup açığa vurulmadıkça tespiti kolay olmadığı için burada dikkate alınmaz. Çünkü niyet edilen şey her zaman fiiliyata geçirilmeyebilir. Bu yüzden tahlil şart koşulmadan yapılan nikâh niyet farklı da olsa sahihtir.¹⁰²

Tahlil şartıyla yapılan ya da bu niyetin bulunduğu nikâh akdini geçersiz sayan Mâlikîler'e göre, şartın yahut niyetin tespit edilmesi durumunda takarrub meydana gelsin ya da gelmesin nikâhın derhal fesh edilmesi gerekir. Böyle bir şart ya da niyetle evlenilmiş olsa da ikinci koca kadını beğenip nikâhında tutmaya karar verirse yahut şartın varlığı veya kocanın ikrarıyla nikâhın tahlil maksadıyla yapıldığı ortaya çıkarsa tarafların arası ayrılır ve bir bain talak meydana gelmiş olur. Bununla birlikte bu nikâh sebebiyle kadın önceki kocasına da helal olmaz. Böyle bir şart ve niyetin varlığına muttali oldukları halde bu nikâha engel olmadıkları için ikinci koca, kadın, şahitler ve velî cezalandırır. Tahlil şartını kabul etmekle birlikte kocanın gerçek niyeti kesin olarak kadını nikâhında tutmak ise nikâh diyâneten sahih olur. Daha sonra evliliğin sona ermesi ya da kocanın ölmesi durumunda kadın önceki kocasıyla evlenebilir. Çünkü burada önemli olan ikinci kocanın niyetidir.¹⁰³

Hanbelî mezhebinde ise tahlil şartı ya da niyetiyle yapılan bir nikâh akdi yasaklanmış olup bâtıldır. Tahlil şartı akitten önce şart kılınıp nikâh esnasında söylenmeden sadece niyet edilse ya da şart koşulmaksızın ikinci koca tahlile niyet etse akit yine bâtil olur. Bu yüzden böyle bir nikâh akdi kadını eski kocasına helal kılmaz. Ancak eski koca ya da kadının hülleye niyet etmesine ya da akitten önce ikinci kocaya tahlil şartı koşulmasına rağmen o, gerçek bir evliliğe niyet etse akit sahih olup; eski koca yahut kadının niyeti akde zarar vermez. Çünkü boşama ya da tutma yetkisi tamamıyla ikinci kocanın uhdesindedir.¹⁰⁴

102 Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 205-207; Mervezî, *İhtilâfu'l-fukaha*, s. 336; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 333; Nevevî, *el-Mecmû'*, XVII, 362-364; Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 366.

103 Mervezî, *İhtilâfu'l-fukaha*, s. 335; Bâcî, *el-Müntekâ*, V, 74-75; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 495-496; Karâfî, *ez-Zehira*, IV, 321-322; Halil b. İshak, *et-Tavzih*, IV, 43; Bilmen, *İstilâhât*, II, 110; Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 366.

104 Mervezî, *İhtilâfu'l-fukaha*, s. 335; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 574-576; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, VII, 532-533; Haccâvî, *el-İkna*, III, 191; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kına*, IV, 85-86; Bilmen, *İstilâhât*, II, 110; Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 366.

Görüldüğü üzere üç talakla boşanmış olan bir kadını eski kocasına dönebilmesi için yapılan nikâhın geçerliliği ve evliliğin kadının eski kocasına dönebilmesine imkân verip vermemesi noktasında fukaha arasında ihtilaf bulunmaktadır. Çünkü üç talak ile boşanmış olan bir kadını eski kocasına helal kılmak şartıyla yapılan nikâh akdi *kanuna karşı bir hile* kapsamında değerlendirilmiştir. Tarafların hayatın olağan akışı içerisinde gerçekleşmesiyle eski kocaya helalliğin söz konusu olacağı bir konuda hülleye müracaat ederek süreci hızlandırma çabaları, vaktinden önce yapılan bir tasarruf olarak gözükmektedir. Dolayısıyla İmam Muhammed'in de ifade ettiği üzere bu tür bir yola müracaat eden kimseler, murisini öldüren kâtilin mirastan mahrum edilmesi gibi, ilk kocayla kadın da tevessül ettikleri bu çirkin yöntemin neticesinde elde etmek istedikleri sonuçtan yani tekrar evlenebilme imkânından mahrum edilirler. Çünkü bu tür bir yola başvurmak, kanun koyucu tarafından yasaklanmış olan bir konuda hileye başvurmak suretiyle yasağı çiğnemek anlamına gelir. Oysa mezhep imamlarından hiçbirisi hileye cevaz vermemektedir.¹⁰⁵ Nitekim Hz. Ömer'in bu konudaki “*Üç talak ile boşanmış bir kadını eski kocasına helal kılmak için evlenen kişi ile kendisi için hülleye başvuru olan kocayı taşarak idam ederim*”¹⁰⁶ sözleriyle sahabenin önde gelenlerinin benzer yaklaşımları, böyle bir yola başvurmanın zina kapsamında değerlendirileceği anlamı taşımaktadır.¹⁰⁷ Bu yüzden üç talakla boşanmış kadın ile kocanın tekrar bir araya gelmeleri için başvurdukları bu yöntem meşru olarak kabul görmemiş ve taraflar müeyyide olarak sonuçtan mahrum edilmekle cezalandırılmışlardır. Bunun yanı sıra eğer üç talakla boşanan kadın ya da eski koca tarafından helal kılma şartı koşulmaksızın ve dillendirilmeksizin ikinci kocanın kendi irâdesiyle böyle bir tasarrufta bulunarak kadını evlenip cinsel münasebetten sonra kadını boşaması durumunda eski kocasıyla evliliğin önünde bir engel bulunmamaktadır. Hatta Hanefiler ikinci kocanın, böyle bir tavır sergileyip tarafların meşru olmayan yollara müracaat ederek günaha düşmelerini önlemesi sebebiyle ecir kazanacağını bile ifade etmişlerdir.

3.3. Ölüm Hastasının Talakı

Fıkıh terminolojisinde tıbben ya da hayat tecrübelerine göre ölümcül olan ve araya sıhhat hali girmeden ölümlü hastalığa maraz-ı mevt denir.¹⁰⁸

105 Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 372.

106 İbn Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 265; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VI, 198; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 340.

107 Rivayetler ve konuyla ilgili geniş bir değerlendirme için bk. Köse, *Kanuna Karşı Hile*, s. 357-378.

108 *Mecelle*, md. 1595; Bilmen, *Istîlâhât*, VII, 310; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 452; Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, *DİA*, XXVIII, 39.

Ölüm hastalığı halinde oluşan psikolojik durumun kişiyi normal zamanlarda yapmayacağı bazı hukûkî tasarrufları işlemeye sevk edebileceği düşüncesinden hareketle böyle kimselerden sadır olan hukûkî işlemler geçerlilik ve yürürlük bakımından hukukun denetimine girmiştir.¹⁰⁹ İşte bu tasarruflardan birisi de ölüm hastası olan bir kocanın, kadının rızasının hilafına hanımını boşamasıdır.

Ölüm hastası olan bir kocanın hanımını ric'î talakla boşaması ve iddet içerisinde ölmesi halinde kadının kocasına mirasçı olacağı hususunda icma vardır.¹¹⁰ Ancak hanımının rızası olmaksızın bâin talakla boşaması ve iddet içerisinde kocanın ölmesi durumunda ise kadının mirasçı olup olmayacağı, olacaksa bu hakkın ne zamana kadar geçerli olacağı hususu fukaha arasında ihtilafıdır. Hanefiler iddet süresince; Hanbelîler başka birisiyle evlenmediği müddetçe; Mâlikîler ise başka biriyle evlense bile kadının kocasına mirasçı olacağını savunmuşlardır.¹¹¹ Çünkü ölüm hastası olan koca hanımını mirastan mahrum etmek için böyle bir yola başvurmuştur. Maraz-ı mevt hali de buna delalet etmektedir. Burada kadına zarar vermek kastıyla hakkın kötüye kullanılması söz konusudur. Bu yüzden kocanın bu eylemiyle amaçladığı sonuç reddedilir ve kadın kocasına mirasçı kılınır.¹¹² Bu görüşü savunanlar Hz. Osman'ın, Abdurrahman b. Avf'ın sonuncusu ölüm hastalığında üç kez boşadığı hanımı Tumâdir'ı kendisine mirasçı kılmasını ve Urve el-Bârikî'nin Hz. Ömer'den Kâdı Şüreyh'a getirdiği beş hasletten birinin de "maraz-ı mevt halindeyken bir adam karısını üç defa boşarsa iddet devam ettiği sürece karısı ona mirasçı olur" sözünü delil getirirler.¹¹³

İmam Şâfiî'ye göre ise maraz-ı mevt halinde bâin ya da üç talak ile boşanan bir kadın, iddet beklerken ya da sonrasında kocasının ölmesi halinde irs sebebi olan nikah bağı ortadan kalktığı için kocasına mirasçı olamaz. Çünkü kadının mirasçı olabilmesi için nikâhın ölümle sona ermesi gerekir. Burada ise sebep olmadığı için hükümde sabit değildir. Bu yüzden kadın kocasına mirasçı olamaz.¹¹⁴

109 Bk. Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, VIII, 258-295.

110 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 155; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, III, 318; Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, VIII, 583; Bâbertî, *el-Înâye*, IV, 145; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 388; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, IV, 145-146; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 454.

111 Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, VII, 454; *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, XXXII,75.

112 Bâbertî, *el-Înâye*, IV, 145; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, VII, 181-183; Karâfi, *ez-Zehîra*, XIII, 14; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 454; Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir*, I, 452; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, VII, 452-453; Sedlân, *el-Kavâid*, s. 65; Deâs, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 80; Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 416; Köse, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, s. 168.

113 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 155; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, III, 318-319; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, VII, 181; Karâfi, *ez-Zehîra*, XIII, 14; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 454.

114 Râfiî, *el-Azîz*, VIII, 583; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 388; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 454; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, VII, 453; Deâs, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 79-80; Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 422;

Miraçlığın süresi konusunda farklı görüşler olsa da hakkın kötüye kullanılması ve muhtemel zararın önlenmesini merkeze alarak meseleye yaklaşan Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî hukukçulara göre maraz-ı mevt halindeki koca, hakkını kötüye kullanarak karısını mirastan mahrum etmek maksadıyla böyle bir yola başvurmuştur. Bu yüzden acele ederek elde etmek istediği sonucun aksiyile kendisine muamele edilir ve kadın istihsanen kocasına mirasçı kılınır.¹¹⁵ Kocanın bu tavrı, murisini öldürerek bir an önce mirastan payını almaya çalışan kâtilin durumuna benzer. Çünkü her ikisinde de fâilin gayr-ı meşru şekilde bir şeyi vaktinde önce aceleyle elde etme maksadı vardır ki; bu da, bir nevi ceza olarak failin amaçladığı neticeden mahrum edilmesiyle sonuçlanır.¹¹⁶ Hz. Ömer, Âişe, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, Ubey b. Ka'b'dan (r.ah.) rivayet edildiğine göre maraz-ı mevt halinde bâin talakla boşanan bir kadın iddet içerisinde kocası ölürse kendisine mirasçı olur.¹¹⁷

Konuyla ilgili görüşleri ve sahabe uygulamalarını nakleden Serahsî (ö. 483/1090), kadının kocasına mirasçı kılınacağı hususunda sahabenin icmâ olduğu iddiasının¹¹⁸ doğru olmadığını, bunun olsa olsa sahabenin çoğunluğunun görüşü olabileceğini belirtir. Hanefî mezhebinin görüşünün mirasçılığın iddetle sınırlı olacağı; kadının başkasıyla evlensin ya da evlenmesin eski kocasına mirasçı olamayacağı şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Serahsî, İbn Ebû Leyla'nın (ö. 148/765) kocanın ölümü esnasında nikâhın hükmen var kabul edileceği, bu yüzden de kadının kendisine mirasçı kılınacağı şeklindeki içtihadını eleştirir ve şöyle der: Kadının iddetini tamamlayınca başkasıyla evlenmesi helaldir. Dolayısıyla da nikâhın ölüm anında hükmen varlığı da söz konusu olamaz. Ancak biz, kadının uğraması muhtemel zararı önlemek için iddeti nikâh yerinde kabul ederiz ve böylece kadını kocasına mirasçı kılarız.¹¹⁹ Bâbertî (ö. 786/1384) ise, madem kadının uğraması muhtemel zararın önlenmesi amacıyla kocanın bu eylemi sonuçsuz bırakıldı, o halde bunun iddetle sınırlandırılmasını gerektirecek bir husus yoktur diyenlere şöyle cevap vermektedir: “*Sebeb (nikâhın varlığı) bulunduğu müddetçe kadının mirasçı olması mümkündür. Bu da ancak iddetin sona ermesine kadardır. Çünkü önceki nikâhın iddet içerisinde bazı haklara etkisi hala devam ettiği için sebeb/nikâhın*

Lahcî, *Îzâhu'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 172. Şafîî kaynaklarda İmam Şafî'nin kadim görüşünün mirasçı olacağı şeklinde olduğu kaydedilmektedir. Bk. Râfî, *el-Azîz*, VIII, 583; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 388; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 454.

115 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 154-155; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 291; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, IV, 145; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, VII, 453; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 83; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 317; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, s. 194-195; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 237.

116 Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 238; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, IV, 146.

117 Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, III, 318; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, IV, 147.

118 İcmâ tartışmalarıyla ilgili bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, IV, 146.

119 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 156. Ayrıca bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 291; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, IV, 146-147.

varlığı da devam etmektedir. Mesela kadının başkasıyla evlenmesi, evini terk etmesi, kız kardeşiyle eski kocasının nikâhlanması gibi hususlarda yasak hükmü hala devam etmektedir. Bu yüzden zararın önlenmesi için iddet devam ettiği sürece miras hakkı da bâkidir. Ancak iddetin sona ermesiyle bu etkiler de ortadan kalktığı için iddetin tamamlanmasından sonra kadının mirasçı olması söz konusu değildir.”¹²⁰

Görüldüğü gibi ölüm hastası olan koca hakkını kötüye kullanmak suretiyle hanımını mirastan mahrum etmek için bâin talakla boşamıştır. Kocanın bu tavrı acelecilik kapsamında değerlendirilmiş ve normal zamanlarda gerçekleşen bâin talakın aksine kadın kocasına istihsanen mirasçı kılınmıştır. Böylece kocanın bu tavrı sebebiyle kadının uğraması muhtemel zararın da önüne geçilmiş olacaktır. Her ne kadar süreyle ilgili farklı görüşler olsa da cumhurun yaklaşımı zarar nitelikli bu tasarrufun sonuçsuz bırakılacağı yönündedir. Nitekim sahabenin bu konudaki ittifakı da böyle bir yola müracaat eden kocanın tavrının meşru olmadığını ve bir ceza olarak tasarrufunun sonuçsuz bırakılacağını göstermektedir.

3.4. Kadının Nikâh Bağından Kurtulmak İçin Dinden Çıkmayı Tercih Etmesi

Boşama yetkisi bazı istisnalar dışında kocanın uhdesine bırakılmıştır.¹²¹ Klasik fıkıh doktrininde kadının muhâlea teklifini kocasının kabul etmek zorunda olmadığı veya Mâlikî ve Hanbelî mezhebi dışında şiddetli geçimsizlik halinde kadına boşanma hakkı verilmediği için kocasından boşanmak isteyen kadınların başvurduğu yollardan biri de irtidat/dinden dönme fiilini gerçekleştirmeleri ve nikâh bağından kurtulduktan sonra tevbe edip tekrar İslam'a dönmeleridir. Ancak klasik fıkıh doktrininde kadının nikâh bağından kurtulmak için bu tür yollara başvurması kabul edilmemiş, hatta bu tür davranışların önüne geçmek için çeşitli müeyyideler öngörülmüştür.

İslam dininden başka herhangi bir dine rücû etmek, suçların en büyüklerinden birisi kabul edilmiştir. Fukaha, “*Dinini değiştireni öldürün*”¹²² hadisine dayanarak –ayrıntıda farklılıklar olmakla birlikte– irtidat eden erkeklerin öldürüleceği, kadınların ise ölünceye ya da tevbe edip İslam'a dönünceye kadar hapsedileceği hükmünü benimsemişlerdir.¹²³

120 Bâbertî, *el-İnâye*, IV, 146-147.

121 Bakara, 2/229-232, 236-237; Talâk, 56/1. Bu konuda geniş bilgi için bk. Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*; Yaman, *İslam Aile Hukuku*; Acar, *İslam Aile Hukuku*; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*; Çolak, *İslam Aile Hukuku*; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*.

122 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 217; Buhârî, “İstitâbetü'l-mürted”, 2; İbn Mâce, “Hudûd”, 2; Ebû Dâvud, “Hudûd”, 1; Tirmizî, “Hudûd”, 25; Nesâî, “Tahrîmü'd-demm”, 14.

123 Serahsî, *el-Mebsût*, X, 98-99; Bilmen, *İstilâhât*, IV, 8-13.

Kocasının nikâhından kurtulmak amacıyla böyle gayr-ı meşrû bir yola müracaat eden kadının bu fiili acelecilik kapsamında değerlendirilmiş, kadına yasaklanmış/haram yola başvurması sebebiyle maksadının aksi ile muamele edileceği ve elde etmek isteği sonuçtan da mahrum bırakılacağına hükmedilmiştir.¹²⁴

Hanefi mezhebine göre irtidat eden bir kadının hem İslam dinine dönmesi hem de cüz'î bir mehir karşılığında kocasıyla nikâhını yenilemesi gerekir. Çünkü irtidat ederek kocalarından ayrılan kadınlar, kocalarıyla nikâh yenilemeye mecbur edilmezlerse, bunu kendilerini boşamaya yanaşmayan kocalarından ayrılmak için bir çıkış yolu/hile olarak kullanırlar. Oysa böyle bir yola başvurmaları kabul edilemez. Bu sebepten ötürü Buhârâlı Hanefî hukukçularının büyük bir kısmı kadınların nikâh bağından kurtulmak maksadıyla hukuk tarafından hususen yasaklanan bir sebebe başvurmalarının ve bunu bir çıkış yolu olarak görmelerinin önüne geçmek amacıyla kadının irtidat edip akabinde tevbe ederek tekrar İslam'a dönmesini bir ayrılık/fesih sebebi olarak görmemişler ve kadını cüz'î bir mehir karşılığında kocasıyla nikâhlanmaya icbar etmişlerdir. Böylece kadının bu eylemi sonuçsuz kalmış ve amaçladığı neticeden mahrum bırakılmış olacaktır.¹²⁵ Ebû Zeyd ed-Debûsî, Saffâr ve Belh'li âlimler ve Semerkand ulemasından bazıları ise kadının ayrılmak için bu yola başvurmasıyla talakın meydana gelmeyeceğine ve bu niyeti sebebiyle kadına bir ceza olmak üzere irtidat ile ayrılığın gerçekleşmeyeceğine hükmetmişlerdir.¹²⁶

Mâlikî mezhebindeki meşhur görüşe göre de Müslüman karı kocadan herhangi birisi irtidat ederse bu bir bâin talaktır. Koca tekrar İslam'a dönerse ancak yeni bir nikâh akdiyle bir araya gelebilirler. Kadın irtidat ile nikâhı feshi kastetmişse nikâh münfesihi olmaz. Kadına kastının zıddı ile muamele edilir.¹²⁷

Görüldüğü gibi gerek Hanefî gerekse Mâlikî mezhebinde kendisini boşamaya ya da muhâleaya yanaşmayan kocanın nikâh bağından kurtulmak için irtidat yolunu tercih eden kadının bu fiili acelecilik kapsamında değerlendirilmiş, dinen ve hukuken onaylanmayan bir yolu tercih etmesi sebebiyle çabaları sonuçsuz bırakılmıştır. Böylece gayr-ı meşru bir yola müracaat ederek bir an önce ulaşmak istediği sonuçtan mahrum bırakılmak suretiyle kendisine, kastının zıddı ile muamele edilmiş ve böylece cezalandırılmıştır.

124 Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâid*, s. 471; Sedlân, *el-Kavâid*, s. 64; Zuhaylî, *el-Kavâid*, s. 417.

125 Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 354; Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 547; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, s. 199-200; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, II, 290; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 367; Bilmen, *Istulâhât*, IV, 21; Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâid*, s. 371; Sedlân, *el-Kavâid*, s. 64; Zuhaylî, *el-Kavâid*, s. 415-416.

126 Bâbertî, *el-Înâye*, III, 429; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, III, 429; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 354; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 373; Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 547; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, s. 199-200; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, II, 290-291; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 29; Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâid*, s. 471-472.

127 *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, XXI, 198; XXXII, 111.

SONUÇ

Her ne kadar insana sabır, sebat ve itidal tavsiye edilse de fitratının bir gereği olarak insan davranış ve tasarruflarında aceleci, hırslı ve sabırsız davranabilmektedir. Oysa sabır ve teennî ile hareket etmek, insan için hem uhrevî bir takım kazançları mücbib hem de dünyevi bazı olumsuzlukların tahribatından muhafaza eden bir özelliğe sahiptir. Buna rağmen aceleciliği ve sabırsızlığı bir karakter haline getiren insanlar nefsin de telkinleriyle sahip olmak istedikleri şeyi bir an önce elde etmek için fevrî davranışlar sergileyebilmektedirler. Ancak bu yaklaşım fıkihta, vaktinden önce harekete geçen kimselerin elde etmek istedikleri şeyden mahrum edilmekle cezalandırılmalarına sebep olmaktadır. Nitekim bu karakter tipine sahip insanların tasarruflarının aile hukuku özelindeki yansımalarında da görüldüğü üzere sonucun genelde istedikleri gibi neticelenmediği görülmektedir. Nihayetinde de aceleyle hareket etmek pişmanlık ve mahrumiyet olarak insana geri dönmektedir.

Yukarıda aile hukuku özelinde ele aldığımız gibi vaktinden evvel aceleyle yapılan tasarrufların çeşitli mahrumiyetler doğurduğu, bunun da bazen sürekli olduğu görülmektedir. İster iddet içerisinde bir kadınla evlenme, ister hülle yoluyla kadını eski kocasına helal kılmak için nikâhlama ya da mirastan mahrum etmek için ölüm hastasının karısını boşaması veyahut kocasından ayrılmak isteyen kadının irtidat yolunu tercih etmesi olsun, bütün bunlar elde edilmek istenen bir menfaata/hakka sahip olmak için hukukun meşru görmeyip yasakladığı yollara müracaat etmektir. Bu tür tasarruflar, fâilin amaçlanan neticeden mahrum edilmeleriyle karşılık bulmuştur.

Örneklerde de görüldüğü gibi dinen ve hukuken yasaklanmış olan bu tür tasarrufların adalet ilkesine zarar verdiği aşikârdır. Bu yüzden insanın aceleyle ve gayr-ı meşru yollara tevessül ederek yaptığı tasarrufları, bir takım hakların zayi olmasına ve çeşitli mağduriyetlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple İslam hukuku, gerek kamunun gerekse bireylerin hukukunu korumak adına hak kayıplarının yaşanmaması ve mağduriyetlerin önlenmesi için sedd-i zerîa kapsamında değerlendirilebilecek bir takım önlemler olarak bunları çeşitli müeyyidelerle desteklemiştir. Ayrıca yukarıda verilen örnekler incelendiğinde aceleyle ve gayr-ı meşru yollara müracaat etmek suretiyle söz konusu olan ihlallerin hukukî boyutunun yanı sıra ahlâkî boyutunun da olduğu görülmektedir. Gerek iddet içerisinde evlilik, gerek üç talakla boşanan kadının eski kocasına döndürmek adına başvurulmuş hülle, gerek ölüm hastası olan kocanın, bir ömrü kendisiyle paylaşmış kahrını çeken hanımını mirastan mahrum etme düşüncesi, gerekse kadının koca-

sının nikâh bağından kurtulabilmek için irtidat gibi büyük bir suçu işlemeyi göze alması. Bunların her biri bireysel anlamda ciddi ahlakî zafiyetler içermektedir. Bu yüzden hukuka saygı ve riayetin yanında insanın ahlakî olarak da bir takım görev ve sorumluluklar taşıması gerektiği ortadadır. Bunun sağlanması için de gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Acar, Halil İbrahim, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000 (XXI, 466-471).
- Acar, Halil İbrahim, "Talak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010 (XXXIX, 496-500).
- Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm: Şerhu Kavâidi'l-külliyeye*, İstanbul: Matbaa-i Tevsi-i Tibaat, 1330.
- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl, *Kitâbu'l-Furûk*, bs. ts.
- Atif Bey, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'den Kavâid-i Külliyye Şerhi*, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1327.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa, *Umdetü'l-kâri şerhu Şahihi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd, *el-Înâye. Fethu'l-Kadir* içinde, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb, *el-Münteka şerhu Muvattai Mâlik*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Bakkal, Ali, "Maraz-ı Mevt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2003 (XXVII, 39-41.).
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmiiyye, 2003.
- Beyzâvî, Nâsuriddin Ebi'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-tevil*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- Bornû, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed Ebu'l-Hâris el-Gazzî, *Mevsû'atü kavâidi'l-fikhiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salâhiddin, *Keşşâfü'l-kma' an metni'l-İkna'*, nşr. Muhammed Emin Zinnâvî, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, nşr. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1996.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Muhtasarü ihtilâfi'l-ulema*, nşr. Abdullah Nezîr Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sihahi'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdül-gafur Attar, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1990.

- Cündî, Ebû'l-Mevdede Ziyaeddin Halil b. İshak b. Musa, *et-Tavzîh fî şerhi'l-Muhtasari'l-fer'i li-İbni'l-Hâcib*, Kahire: Merkezu Necibeveyh li'l-Mahtutât ve Hîdmeti't-Türâs, 2008.
- Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, Ankara: Öncü Basım, 2017.
- Dalgın, Nihat, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun: Etüt Yayınları, 1999.
- Damad Efendi, Damad Abdurrahman Gelibolulu Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr fî şerhi Mülteka'l-ebhûr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Deâs, İzzet Ubeyd, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, Dimeşk: Dâru't-Tirmizi, 1979.
- el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, Kuveyt: Vezâratü'l-Evkâf ve Ş-uûni'l-İslâmiyye, 1996.
- Esmerî, Salih Muhammed b. Hasan, *Mecmûatü'l-kavâidü'l-behiyye alâ Manzûmeti'l-kavâidi'l-fikhiyye*, Riyad: Dâru's-Samaî, 2000.
- Florence Littauer, *Kişiliğinizi Tanıyın*, Çev. Demet Dizman, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2012.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009.
- Haccâvî, Ebû'n-Neca Şerefeddin Musa b. Ahmed b. Musa, *el-İkna'*, nşr. Abdullatif Muhammed Musa es-Sübkî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Haddâd, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebîdî, *el-Cevheretü'n-neyyire: şerhu Muhtasari'l-Kudûri*, nşr. İlyas Kaplan, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Hasen, *Nevâdirü'l-usul fî ma'rifeti ehâdisi'r-Resul*, nşr. Abdurrahman Umeyr, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed, *Gamzu uyûni'l-besâir şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkı, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemerî, *el-İstizkâr*, nşr. Abdülmu'ti Emin Kal'acı, Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993.
- İbn Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mehdi Hasenî eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, nşr. Ahmed Abdullah el-Kureşî, Kâhire: yy., 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, Katar: Dâru'l-Hayr, 2008.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Riyâd: Mektebetür-Rüşd, ts.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Musannef*, nşr. Ebû Muhammed Usâme b. İbrahim b. Muhammed, Kâhire: el-Fâruku'l-Hadîse, 2007.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu megayisi'l-lüga*, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun, bsy., Dâru'l-Fikir, 1979.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdulkadir Şeybe el-Hamdi, Riyad: Mektebetü Melik Fahd el-Vatanî, 2001.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd, *el-lhkâm fi usûli'l-ahkâm*, nşr. Mahmud Hâmid Osman, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2005.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-nihâye*, Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, nşr. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Riyâd: Dâru't-Tîbe, 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983 (*eş-Şerhu'l-kebîr* ile birlikte).
- İbn Kudâme el-Makdisî, Şemseddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr alâ metni'l-Mukni'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983 (*el-Muğni* ile birlikte).
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Kâhire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısri, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısri, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısri, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, nşr. Ahmed İzzü İnâye ed-Dımaşkı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1422.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed, *el-Kavaid fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dımeşk: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Rüşd el-Cedd, Ebu'l-Velid, *el-Beyân ve't-tahsil*, nşr. Muhammed el-Arayşî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd el-Hafid, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-müktesid*, nşr. Heysem Cum'a Hilal, Beyrut: Müessesetü'l-Maârif, 2006.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbrahim, Muhammed Yüsri, *Fıkhü'n-nevâzil li'l-ekaliyyâti'l-müslime*, Katar: Dâru'l-Yüsri, 2013.
- İsfehâni, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- Kahveci, Nuri, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Karâfi, Şihâbuddîn Ahmed b. İdris, *ez-Zehîra* nşr. Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karahisarî, Mustafa b. Şemseddin Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1293.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "İnkâr ve Acelecilik Karakteri", *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 4/1, 2006.
- Kasımî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saïd, *Kavâidü't-tahdis min fûnûni mustalâhi'l-hadis*, nşr. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbas Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşadü's-sâri li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

- Kirmânî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali, *el-Kevakibü'd-derâri fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1981/1401.
- Kiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsüülislâm İmâdüddîn Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Koca, Ferhat, "Gulûl.", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1996 (XIV, 190-192).
- Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. Abdullah b. Abdulhasen et-Türki, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Lahcî, Abdullah b. Saîd, *Îzâhu'l-kavâidi'l-fikhiyye*, Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2013.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvi'l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nuket ve'l-uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Merğînânî, Ebü'l-Hasan Burhanüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Mervezî, Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr b. Yahyâ, *İhtilâfu'l-fukaha*, nşr. Muhammed Tahir He-kim, Riyad: Mektebetü Advâu's-Selef, 2000.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2014.
- Mübarekfûri, Ebü'l-Ula Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi't-Tirmizî*, Dımeşk: Dâru'l-Fikr, ts.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali, *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi's-sağîr*, Kahire: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1286.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necib el-Muti', Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri, *Şerhu Sahîhi Müslim*, Kâhire: el-Mektebetü'l-Mısıriyye, ts.
- Neysâbüri, Nizâmuddîn el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî, *Tefşiru garâibi'l-Kur'an ve garâibi'l-furkân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Râfî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim Kazvîni, *el-Azîz şerhü'l-Vecîz*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsir, *Şerhu Manzûmeti'l-kavâidi'l-fikhiyye*, Kuveyt: Mektebetü İmam ez-Zehabî, 2015.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habib et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- San'ânî, Ebû İbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmail Emir, *et-Tenvîr şerhü'l-Câmi's-sağîr*, nşr. Muhammed İshak Muhammed İbrahim, Riyâd: Mektebetü's-Selâm, 2011.
- San'ânî, Ebû İbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmail Emir, *Sübülü's-selam şerhu Bulûğî'l-merâm*, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1994.

- Sedlân, Salih b. Ğânim, *el-Kavâidü'l-fikhiyyeti'l-kübra ve ma teferraa anha*, Riyâd: Dâru Belensiyye, 1417.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *el-Ümm*, nşr. Rifat Fevzî Abdülmuttalib, Mısır: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şemrî, Ali Cevad, *el-Medhal ileş-Şeriatî'l-İslâmiyye*, Amman: Dâr Vâil, 2011.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *Kitâbü'l-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2006.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf, *el-Mühezzeb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Şirbinî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.
- Şübeyr, Muhammed Osman, *el-Kavâidü'l-küllüyye ve'd-davâbitü'l-fikhiyye*, Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2005.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdi Hacrî Mısırî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak-Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1994.
- Tantâvî, İbrâhîm, *Ma'lemetu Zâyed li'l-kavâi'di'l-fikhiyye ve'l-usûliyye*, Ebûzabi [Abudabi]: Müessesetu Zâyed b. Sultan Âl-i Neheyân li'l-Âmâlî'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 2013/1434.
- Tatbikâtu kavâidi'l-fikhiyye inde'l-Mâlikiyye*, Hazırlayan: Sâdık b. Abdurrahman el-Guryânî, Dubâi: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsati'l-İslâmiyye ve İhyâit-Türâs, 2006.
- Theophrastus, *Karakterler*, Çev. Candan Şentuna, Ankara: Dost Kitabevi, 1998.
- Venşerîsî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ et-Tilimsânî, *İzâhu'l-mesâlik ilâ kavâidi'l-İmâm Ebi Abdillâh Mâlik*, nşr: Sadık b. Abdurrahman el-Guryânî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: MÜİF. Yayınları, 2015.
- Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, Kayseri: Laçın Yayınları, 2007.
- Zebidî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. Abdussettar Ahmed Ferrâc, Kuveyt: Vizaretü'l-İrşad ve'l-Enba, 1965/1385.
- Zerkâ, Ahmed Muhammed, *Şerhu'l-Kavâidi'l-fikhiyye*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001.
- Zerkeşi, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, nşr. Teysir Faik Ahmed Mahmûd, Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf veş-Şuuni'l-İslamiyye, 1982.
- Zeylai, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyinü'l-hakâik fi şerhi Kenzid-dekâik*, Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313.
- Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâidü'l-fikhiyye ve tatbikâtuha fi'l-mezâhibi'l-erbaa*, Dimeşk: Dâru'l-fikr, 2006.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattâi'l-İmâm Mâlik*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2006.